

Глушко К.С.
АДІ ДВНЗ ДонНТУ

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ»

Розглядаються проблеми становлення поняття «Інтелектуальна власність». Результат досліджень відносин інтелектуальної власності показав, що зазначена проблема не має комплексного і систематизованого характеру. Економіка інтелектуального виробництва вивчалася ізольовано від економічної системи в цілому. При аналізі інтелектуальної власності переважав формально-юридичний підхід. В статті проведено історико-економічний аналіз становлення категорії інтелектуальна власність та визначена актуальність вивчення даної проблеми, яка ґрунтується на аналізі висунутих теорій вітчизняних та зарубіжних вчених.

I. Вступ. Розвиток цивілізації у ХХ сторіччі переконливо підтверджує, що головним чинником стійкого економічного розвитку будь-якої країни можуть бути лише науково-технічні інновації, застосування яких суттєво змінює обсяги та якість виробництва і споживання. Для соціально-економічного розвитку характерне зростання різноманітності форм та методів організації економічного життя. Здійснюється не уніфікація, а ускладнення відносин власності, лідируючими стають на перший погляд нові форми власності, такі як інтелектуальна власність.

II. Постановка завдання. В сучасній економіці відносини інтелектуальної власності посідають певне місце у системі відносин, оскільки вони є формою виникнення і розвитку сучасного технологічного способу виробництва. Саме оптимізація відносин власності, їх досконалість визначає рівень соціально-економічного потенціалу держав на мікро- і макрорівні. У промисловорозвинутих країнах на сьогодні інтелектуальне виробництво стає одним з основних важелів економічного зростання. Об'єктивно все це призводить до необхідності принципово нового типу суспільного відтворення, заснованого на функціонуванні науки, освіти, інформаційних сфер – усього того, що забезпечує активний розвиток інноваційних процесів в суспільстві. Тому актуальність даної теми не

має заперечень.

Характеризуючи рівень досліджень відносин інтелектуальної власності, слід наголосити, що дослідження даної проблеми не мають комплексного і систематизованого характеру. Економіка інтелектуального виробництва вивчалася ізольовано від економічної системи в цілому, не розглядаючи такі системоутворюючі категорії, як власність, а саме відносин інтелектуальної власності та механізмів їх реалізації. При аналізі інтелектуальної власності переважав формально-юридичний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна економічна наука недооцінювала роль цієї форми власності, тому цей феномен вивчався економічною наукою недостатньо, хоча в працях Л.С. Глязера, Б.Ф. Кекуха, Л.К. Безчасного, М.А. Дудченка та інших [1, с. 254] висловлювалися сміливі ідеї, які виводили економічну теорію на відповідні реалії рубежі життя.

Метою дослідження роботи є комплексний розгляд та обґрунтування сутності категорії „інтелектуальна власність”, як одного з центральних понять сучасної економічної теорії, виявлення найбільш притаманних їй форм, засобів і напрямків активізації.

Відповідно до поставленої мети визначено **дослідницьке завдання**: дослідити закономірності та етапи становлення категорії „інтелектуальна власність” та проаналізувати найбільш поширені підходи до визначення інтелектуальної власності на міжпредметній основі; виявити особливості інтелектуальної діяльності та інтелектуальних продуктів, що обумовлюють сутність категорії „інтелектуальна власність”.

III. Результати. Поняття інтелектуальної власності, зокрема, авторського права, з'явилося давно. Соціальне, політичне і потім економічне значення творів літератури та мистецтва визнавалось вже за часів Стародавньої Греції. Творіння письменників та поетів повинні були доводитися до публіки в незмінному вигляді.

Поняття гонорару як форми оплати творчої праці, особливості впливу права власності на витвори мистецтва були відомі ще римському праву. Однак

в цілому юридичному оформленню мистецтва довгий час не надавалось особливого значення, бо потреба торгувати результатами інтелектуальної діяльності виникла порівняно недавно. До того такі результати розповсюджувались поза ринком, не являючись об'єктами економічного обороту, ринкових відносин.

Знаходили собі прожиток і оратор Цицерон, і літописець Нестор, і філософ Спіноза, але, як правило, заробітки не були безпосередньо пов'язані з їх творчою діяльністю. Історичні форми відтворення інтелектуального потенціалу суспільства базувалися в основному на системі меценатства – творчих людей субсидіювали правителі, їх благополуччя цілком залежало від прихильності останніх. Леонардо да Вінчі змушений був визнавати: „Служу тому хто мені платить”. Моцарт і Сальєрі були музикантами при дворі. До кінця XVIII століття приватна фінансова підтримка і „позаринкове забезпечення” сприяли появі більшості шедеврів. Художники, поети, письменники, вчені не мали особливого статусу. До них ставилися добре чи зле – в залежності від часу. Їм платили і як слугам, і як придворним, і як принцам крові – суспільства, в якому вони жили. Іноді їм не платили взагалі [2, с. 31]. Однак не може бути культури без творчості, а творчості без творців, здатних прогодувати себе своєю працею.

Спочатку охорона інтересів авторів і їх правоспадкоємцям забезпечувалася з допомогою системи привілеїв, що надавалася милістю монарха. Верховна влада захищала окремих видавників і володарів мануфактур. Перший в світі патент на винахід було видано в 1412 р. міською управою Флоренції на ім'я Пиліпо Брунеллески, що винайшов корабельний поворотний кран. Найдавніший з усіх патентів Англії був жалуваний Генріхом VI в 1449 р. мешканцю з Фламандії Джону з Ютиману на виготовлення кольорового скла для вікон Ітонського коледжу. Зі зростанням впливу буржуазії система привілеїв змінюється законами, що визначають за авторами і їх спадкоємцями право на монопольне використання належних їм творів і технічних новинок протягом встановленого терміну. „Право” винахідників було вперше згадано в Венеції в хартії від 19 березня 1474 р., в якій вже визнавалися їх „моральне право” і виключне право на використання свого винаходу протягом обмеженого відрізка часу [3, с. 10].

У 1623 році прийнято перший патентний закон „Статут про монополії” (Англія). В 1710 р. в Англії з’явився і перший авторський закон, відомий під назвою „Статут королеви Анни” і утримуючий один з найважливіших принципів авторського права – принцип „копірайт” – право на охорону опублікованого твору, заборона тиражування твору без згоди автора. Саме автору надавалось виключне право на публікацію твору протягом 14 років з моменту його створення, а також була надана можливість продовження цього терміну ще на 14 років за життя автора. Відразу ж за Англією патентні і авторські закони було прийнято в США, у Франції та інших європейських країнах. Стали широко продавати й купувати права на видання творів літератури, постановку різних драматичних творів. Торгівля книгами і пов’язана з нею торгівля авторськими правами набули масового характеру.

„Винахід” авторського і патентного законодавства став одним із значних досягнень людства в галузі права. Абсолютне право закріплювалось і на способи індивідуалізації учасників економічного обороту – фірмові назви і товарні знаки. Всі ці правові інститути були уособлені одне від одного, не утворювали єдиної системи, не мали загальних положень.

Походження терміну інтелектуальна власність звичайно пов’язується з французьким законодавством кінця XVIII ст.: у 1791 році прийнято патентний закон у Франції. Спочатку вважалося, що патент або виключне право на використання твору являє собою договір між суспільством і винахідником (автором): суспільство захищає правовласника, гарантуючи йому винагороду за обнародування винаходу (витвір мистецтва) і погоджуючись забезпечувати його безперешкодне і монопольне використання в промислових або комерційних цілях.

У відповідності до даної теорії право створювача будь-якого творчого результату, літературного твору чи винаходу є його невід’ємним, „природним” правом, виникає з самої природи творчої діяльності і „існує не залежно від визначення цього права державною владою” [4, с. 19-22]. Право на досягнутий ним результат, що виникає у творця розглядалось як аналогічне праву власнос-

ті, що виникло у особи, працею якої створено матеріальну річ.

У Франції за „старих порядків” за автором було назавжди признане право на літературні твори. Революція 1789 р. змела всі „привілеї”, внаслідок чого було проголошено: „Все, що автор відкриває для публіки, стає суспільною власністю” (Декрет Установчих зборів 1789 р.), але скоро навіть новий режим переглянув своє рішення. Два закони (1791 і 1793 рр.) вперше в історії гарантували захист усіх форм творчості (літературного, драматичного, музичного, образотворчого) при відтворенні всіма відомими тоді методами.

У вступній частині французького патентного закону 1791 року говорилося, що всяка нова ідея, оголошення і здійснення котрої може бути корисним для суспільства, належить тому, хто її створив, і було б обмеженням прав людини не розглядати новий промисловий винахід як власність його творця. Наслідком такого підходу стало закріплення у французькому законодавстві понять літературної і промислової власності. Ще раніше авторське право як про „самий священний вид власності” була втілена в законах декількох штатів США. Так, в законі штату Массачусетс від 17 березня 1789 р. вказувалося, що „немає власності, що належить людині більш, ніж та, що є результатом його розумової праці” [5, с. 303-321]. Аналогічні конструкції було закріплено в законодавстві багатьох країн.

Законодавче забезпечення інтелектуальної власності поволі розвивалося. Найбільш „бурну” історію має авторське право, в свою чергу, патентне право було більш консервативним (в ФРН до сьогодні діє Закон про патенти 1877 р. зі зміненнями та доповненнями).

У 1883 році підписано Паризьку конвенцію з охорони промислової власності з метою розробки засад єдиного законодавства в галузі промислової власності.

В XIX ст. авторське право французького зразка прислужилося як модель для останніх країн континентальної Європи, а також після другої світової війни, і для Загальної декларації прав людини 1948 року, в якій говорилося, що кожен має право на захист його моральних прав і матеріальних інтересів, що є резуль-

татом наукових, літературних або художніх праць, авторів яких він є.

В ХХ ст. великого значення набуло питання про міжнародну охорону авторських прав. Низці країн довелося переглядати своє законодавство про авторське право з метою захисту немайнових прав створювачів; поступово почали визнаватися, бодай і на підставі багатьох норм загального права, особисті немайнові права авторів як предмету правової охорони.

Відбулося визнання важливої ролі авторів і правовласників в соціальному прогресі, а також розуміння того, що суспільство зацікавлене в їх всебічній підтримці. В 1886 році було прийнято Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів. Пізніше – інші міжнародні договори (конвенції), що регулюють сферу інтелектуальної власності.

У 1919 році підписано Декрет „Положение об изобретениях” (СРСР).

У 1991 році безпосередньо перед розпадом СРСР прийнято Закон про інтелектуальну власність, який став основою законодавчих актів в Україні в цій сфері. У 1993 році прийнято всі основні закони України щодо інтелектуальної власності [6, с. 23].

IV. Висновки. Таким чином, проведений історико-економічний аналіз становлення категорії інтелектуальна власність дає змогу прослідкувати еволюцію та трансформацію інституту інтелектуальної власності в залежності від змін в суспільно-економічному розвитку. Це дозволило виділити в роботі такі періоди, пов'язані з становленням інституту інтелектуальної власності:

I етап, пов'язаний з зародженням інституту інтелектуальної власності (V-IV ст. до н.е). Передумовою його стало зростання духовних потреб суспільства та суспільний поділ праці, що знайшло своє вираження у відокремленні інтелектуальної праці, як особливого виду діяльності. В цей період відносини інтелектуальної власності існують лише в контексті духовного виробництва, об'єкти інтелектуальної власності представлені мистецькими та літературними творами;

II етап пов'язаний з включенням відносин інтелектуальної власності у сферу матеріального виробництва (XIX ст.). В цей період здійснюється юриди-

чне оформлення інституту інтелектуальної власності через становлення авторського та патентного прав. Це пов'язано, насамперед, з економічною необхідністю, яка була обумовлена поширенням товарного виробництва та бурхливим розвитком НТП. Зміст цього процесу полягає в тому, що як авторські, так і патентні права за своєю сутністю виступають як приватна власність, яка в історично зрілій формі склалася лише з розвитком капіталістичного способу виробництва. З самого початку функція авторського та патентного права була аналогічною функції права капіталістичної власності на засоби виробництва, оскільки вона забезпечує товаровласнику інтелектуального продукту розпорядження своїм продуктом на ринку. Ця економічна спорідненість виявилась в тому, що авторське та патентне право, при своїй відмінності виступало у формі так званої „літературно-художньої” та „промислової власності”, об'єднаних разом в поняття „інтелектуальна власність”.

III етап пов'язаний з сучасним розвитком теорії інтелектуальної власності (сер. 50-х рр. XX ст.). Передумовою є початок НТР. Цей період характеризується глибинними процесами інтеграції науки у виробництво, гуманізацією процесів як економічного так і суспільного життя, зростанням інтелектуального потенціалу суспільства і необхідністю його реалізації. В 60-х рр. розробляються окремі проблеми майбутньої теорії інтелектуальної власності, а саме: спрямованість суспільного розвитку на „акумуляцію наукового знання” (Д.Белл); проблеми якісного складу робочої сили та зростання його кваліфікації (Дж.К. Гелбрейт); теорія „людського капіталу” (Е. Хансен); становлення та розвиток „індустрії знань” (Ф. Махлуп).

Отже, становлення інституту інтелектуальної власності є тривалим, законодавчим процесом, обумовленим загальноцивілізаційним розвитком. Поняття „інтелектуальна власність” є: по-перше, узагальнюючим, оскільки включає в себе достатньо різноманітні за своєю функціональною приналежністю об'єкти - об'єкти промислової власності та авторського права; по-друге, інтелектуальна власність, досить складне – це зумовлено тим, що це поняття має прикордонний характер і є надбанням таких наук, як юриспруденція, філософія та ряду інших.

На наш погляд, інтелектуальна власність – це складне, багатомірне економіко-філософсько-правове поняття, яке можна розглядати лише у сукупності різних підходів на перетині наук, і лише в такому аспекті можна з родового поняття власності викреслити видове поняття інтелектуальної власності. Але слід відзначити, що це питання потребує подальшого дослідження у плані системного та наукового аналізу.

Література:

1. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Випуск №8 / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2004.
2. Орехов А.М. Интеллектуальная собственность как объект философского исследования // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. 1997.
3. Вачевський М.В., Кремень В.Г., Мадзігон В.М. Інтелектуальна власність: теорія і практика інноваційної діяльності. – К.: Професіонал, 2006.
4. Морозов О.Ф. Ціна думки – інтелектуальний капітал: Монографія. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2005.
5. Судариков С.А., Грек Н.Г., Бахренькова К.А. Экономика и интеллектуальная собственность. – М.: Изд-во деловой и учеб. лит., 2004.
6. Елисеев А.Н., Шульга И.Е. Институциональный анализ интеллектуальной собственности. – М.: ИНФРА-М, 2005.